

TIMMERMANS, Arco (2003): High Politics in the Low Countries: An Empirical Study of Coalition Agreements in Belgium and the Netherlands. Ashgate: Aldersholt, Burlington.

TIMMERMANS, Arco (2006): Standing Apart and Sitting Together: Enforcing Coalition Agreements in Multi-Party Systems. European Journal of Political Research, 45, str. 263–283.

VAN ROOZENDAAL, Peter (1997): Government Survival in Western Multi-Party Democracies. European Journal of Political Research, 32, str. 71–92.

WARWICK, Paul (1994): Government Survival in Parliamentary Democracies. Cambridge University Press: Cambridge.

ZAJC, Drago (2009): Modeli oblikovanja koalicij in koalicijskih vlad v Sloveniji. Teorija in praksa, XLVI, št. 4, str. 445–463.

Jiné zdroje:

Medstrankarski sporazum o delovanju strank vladne koalicije in njihovih ministrov v vladi mandatarja dr. Janeza Drnovška (1993).

Sporazum o sodelovanju Liberalne demokracije Slovenije in Slovenske ljudske stranke v Vladi republike Slovenije (1997).

Koalicijski sporazum o sodelovanju v Vladi Republike Slovenije (2000).

Koalicijska pogodba o sodelovanju v Vladi Republike Slovenije za mandat 2004–2008 (2004).

Koalicijski sporazum o sodelovanju v Vladi Republike Slovenije za mandat 2008–2012 (2008).

Martin Kreidl

Přihlížejí voliči i ve druhém kole senátních voleb k osobnostním charakteristikám kandidátů?¹

Abstract:

Voting behavior in the first round of the elections to the Senate of the Parliament of the Czech Republic has been shown to be highly personalized. Individual characteristic of candidates (age, gender, education, place of residence) had a strong effect upon the choices of voters even when candidate's electoral party was statistically controlled. This paper extends previous analysis by looking into voting behavior in the second round of elections. I utilize data from a panel survey of voters conducted in the fall of 1996, when the first senate elections took place. Using a discrete choice model of voting, I show that party affiliation dominated the second round and personal characteristics of candidates were marginalized as choice criteria.

Úvod: je druhé kolo senátních voleb personifikované?

Volební chování voličů ve volbách do Senátu Parlamentu České republiky je z řady důvodů málo zmapované. Příčiny tohoto stavu jsou věcné, paradigmatické, praktické i meto-

1) Rád bych poděkoval Šárce Vohlídalové, Martině Štípkové a Lucii Hoškové za asistenci v různých fázích přípravy tohoto článku. Text vznikl s finanční podporou Specifického výzkumu na FF ZČU.

dologické (srov. Kreidl 2009). Politologický pohled na senátní volby se doposud omezoval spíše na úvahy o roli volebního systému těchto voleb na reprezentaci politických stran a podobu stranického systému (např. Chytilík 2005a, 2005b). Senát je slabší a u veřejnosti méně populární (Kunštát 2009) z obou komor českého parlamentu; volební účast v senátních volbách je tradičně velmi nízká (Linek, Lyons 2007: 64). Česká politická sociologie – zřejmě i z těchto důvodů – věnovala volbám druhého řádu v posledních letech obecně méně pozornosti než volbám do Poslanecké sněmovny (viz Kreidl 2009). Empiricko-analytický zaměřený proud české politické vědy spoléhá spíše na komparativní metodu než na analýzu kvantitativních dat z databází ČSÚ a/nebo z dotazníkových šetření, tj. dat, která by byla pro popis volebního chování ideální. Sběr dat, která by byla vhodná pro tuto úlohu, by mimo to byl – zejména kvůli systému voleb² – značně náročný. Konečně platí, že znalost vhodných postupů zpracování takových dat byla v minulosti v české odborné komunitě omezená a snad i proto neměli akademici přílišný zájem taková data sbírat a vytěžovat.

Senátní volby přesto nabízejí řadu zajímavých věcných hypotéz k ověření. Například platí, že je každá strana v každém volebním obvodu reprezentována nejvýše jedním kandidátem. Proto na vlastnostech těchto kandidátů může nebývat silně záviset volební úspěch stran. Z nedávných analýz volebního chování v prvním kole senátních voleb vyplynulo, že jsou senátní volby poměrně značně personifikované a voliči k osobním charakteristikám kandidátů – k jejich věku, pohlaví, vzdělání a bydlišti – přihlíželi překvapivě často. Vhodně zvolený kandidát tak získával voliče nad rámec pouhých stranických preferencí, nebo stranické ideologie.

„Ideální kandidát/ka“ se významně lišil/a pro různé skupiny voličů. Platilo například, že voliči/ky nad 40 let zřetelně preferují kandidáty blízké jim věkem. Mladší voliči/ky na věk kandidujících nehledí. Podobně platí, že ženy preferují kandidáty bydlicí ve volebním obvodu a kandidáty starší. Muži naopak preferují mladší kandidáty žijící mimo území volebního obvodu. Vzdělanější voliči/ky preferují kandidáty (muže), kteří nežijí na území volebního obvodu (viz Kreidl 2009).

Výše citovaná analýza by mohla být – mimo jiné – chápána jako návod pro strany, jak zvolit ideálního kandidáta pro jejich cílovou voličskou skupinu a příslušný vo-

2) Volby se po roce 1996 konají vždy jen na jedné třetině území ČR, přičemž senátní volební obvody mají specifické územní vymezení, které jde často napříč vymezením správních územních jednotek, které jsou jinak ve výběrových dotazovacích šetřeních obvyklou oporou pro výběr respondentů. Proto je metodologicky obtížný výběr a ekonomicky úsporný respondentů pro šetření senátních voleb mimořádně náročný. Další komplikací je skutečnost, že mnoho stran kandiduje jen v některých volebních obvodech, což komplikuje dotazovací situaci. Naopak kandiduje řada nezávislých kandidátů, které je také obtížné do obvyklých výzkumů veřejného mínění zařadit.

lební obvod. Taková strategie ale nevyhnutelně naráží na závažné omezení: citované výsledky se týkají pouze prvního kola senátních voleb. Druhé kolo zatím nebylo analyzováno. Proto je – čistě hypoteticky – možné, že se voliči ve druhém kole voleb rozhodují podle jiných kritérií. Je možné, že právě ty vlastnosti, které kandidátům napomáhají k úspěchu v prvním kole voleb, jsou překážkou úspěchu v kole druhém.

V tomto textu provádím statistickou analýzu dat o volebním chování voličů ve druhém kole senátních voleb z roku 1996. Zajímá mne, zda (a jak) individuální vlastnosti kandidátů (věk, pohlaví, vzdělání, místo bydliště) zvyšují/snižují jejich oblibu u voličů nad rámec preferencí pro volební stranu, tj. zajímá mne, zda existuje profil „ideálního kandidáta“. Ukazuji dále, zda mají všechny skupiny voličů stejné preference, nebo zda se s ohledem na „ideálního kandidáta“ liší. Výsledky srovnávám s již dříve zveřejněnou studií volebního chování v prvním kole voleb (Kreidl 2009). Volby z roku 1996 volím s ohledem na dostupnost dat – žádné další senátní volby nebyly žádoucím způsobem zachyceny ve výzkumech veřejného mínění a tak je podobná analýza nemožná.

Data a metodologie

Data, která používám v analýze, pocházejí z panelového výzkumu, který při příležitosti prvních voleb do Senátu PČR v roce 1996 provedla agentura SC&C pro Českou televizi. Dotazování panelu respondentů proběhlo před prvním kolem senátních voleb, před druhým kolem a po druhém kole. První kolo voleb se konalo 15.–16. 11. 1996 a dotazování proběhlo v období 48 hodin před otevřením volebních místností (tj. ve dnech 13.–14. 11. 1996). Druhé kolo voleb se konalo (tam, kde to bylo potřeba³) ve dnech 22.–23. 11. 1996. Druhá vlna dotazování respondentů proběhla opět v období 48 hodin před otevřením volebních místností (tj. ve dnech 20.–21. 11. 1996). Výzkum měl i třetí vlnu dotazování, která proběhla po skončení voleb. Tato třetí vlna dotazování bohužel není v technické zprávě k výzkumu dostatečně zdokumentována a proto data z ní v analýze nepoužívám.⁴

Základní populací výzkumu byli dospělí občané ČR, tj. všichni obyvatelé starší 18 let. Výběr respondentů probíhal poměrně komplikovaným, víceúrovňovým způsobem. Výběrová procedura zahrnovala v prvním kroku pravděpodobnostní stratifi-

3) Ve čtyřech obvodech byl senátor zvolen již v prvním kole. Šlo o obvody číslo 22, 25, 26 a 60. Zvoleni byli ve třech případech kandidáti ODS (M. Kondr, J. Koukal, V. Zeman) a v jednom případě kandidát KDU-ČSL (J. Zahradníček).

4) Dokumentace k výzkumu (technická zpráva, dotazníky z první a druhé vlny dotazování) je bohužel poměrně strohá a je k dispozici pouze v angličtině. Dotazník ke třetí vlně dotazování není k dispozici vůbec.

kovaný výběr zohledňující regionální a politické členění území ČR. Druhým krokem byl pravděpodobnostní skupinkový výběr dotazovacích lokalit. Třetím krokem byla metoda náhodné procházky ve zvolené lokalitě, přičemž konkrétní respondenti byli voleni s ohledem na předem stanovené kvóty (věk, pohlaví, vzdělání). Celkem bylo v první vlně výzkumu dotázáno 1174 respondentů. Vzhledem ke kvótní komponentě výběru není možné uvést míru návratnosti. K dalšímu zpracování je možné využít údaje od 1171 respondentů, protože u tří osob nebylo možné z dat spolehlivě zrekonstruovat údaj o příslušnosti k některému senátnímu volebnímu obvodu. Protože se jen menší část respondentů senátních voleb skutečně zúčastnila a uvedla údaje o preferovaném kandidátovi, je analytický soubor podstatně menší (viz níže).

Dotazování proběhlo metodou standardizovaného rozhovoru s dotazníkem. V první vlně dotazování se rozhovor týkal – mimo jiné – záměru zúčastnit se voleb, jména a příjmení prvního a případně i dalšího preferovaného kandidáta, strany, s níž si respondent prvního preferovaného kandidáta spojuje, ale i dalších údajů. Druhá vlna dotazování se věnovala retrospektivním dotazům na skutečné volební chování v prvním kole voleb, zamýšlené volební účasti ve druhém kole a zamýšlené volby ve druhém kole. V obou kolech se opakovalo několik základních dotazů na socio-demografické charakteristiky respondentů (pohlaví, dosažené vzdělání, rok narození, zaměstnanecký status, subjektivní třídní postavení atp.).⁵

Spolehlivost odpovědí ohledně volebního chování a záměrů byla ve výzkumu zřejmě snížena skutečností, že šlo o první senátní volby a lidé (respondenti, ale zřejmě i tazatelé⁶) byli jen málo informovaní. Respondenti tak měli poměrně značné problémy uvádět konzistentní informace o preferovaném kandidátovi a jeho stranické afilii. Počet zřetelně chybných a nekonzistentních odpovědí sice v druhém kole dotazování klesl, i tak byl ale značný. Odpovědi jsem ale i tak musel před samotnou analýzou editovat. Opravoval jsem například zjevné překlepy ve jménech kandidátů. Pokud respon-

5) Protože socio-demografické charakteristiky respondentů byly zjišťovány opakovaně (a opakovaný dotaz někdy vedl k údajům odlišným od prvního dotazu), bylo třeba vyčistit i tyto údaje. Rozhodl jsem se respektovat výsledek prvního dotazu (pokud byl k dispozici). Odpovědi na otázky z druhé vlny dotazování jsem použil pouze tam, kde v prvním rozhovoru respondent nějaký údaj neuvedl (např. kvůli předčasně ukončenému dotazování). Tímto způsobem jsem byl schopen získat údaj o pohlaví a vzdělání pro všechny respondenty výzkumu. Chyběl však nadále údaj o věku u 11 respondentů.

6) Z dokumentace k výzkumu není zřejmé, jak probíhalo přiřazování dotazníků k volebním obvodům – zda je prováděla agentura po sebrání dat, nebo zda kódování volebního obvodu prováděli přímo tazatelé v terénu. Proto i informovanost tazatelů může být zdrojem chyb měření.

dent uvedl jméno kandidáta, který v jeho obvodu nekandidoval, označil jsem údaj o volbě jako chybějící.

Volební chování voličů ve druhém kole senátních voleb analyzuji na základě zamýšlené volby, která byla zjišťována ve druhé vlně panelu. Mám k dispozici platné údaje za 358 respondentů, kteří žijí v senátních obvodech, kde se konalo druhé kolo voleb a kteří uvedli zamýšlenou volbu (preferovaného kandidáta) a u kterých máme k dispozici jejich základní socio-demografické charakteristiky (viz níže). Těchto 358 respondentů je rozmístěno v celkem 48 senátních volebních obvodech. V průměru máme k dispozici údaje o 12,9 respondentech v obvodu, nejnižší počet použitých respondentů na obvod je 1 (Kutná hora), nejvyšší je 33 (Beroun). Průměrná velikost souboru respondentů na obvod je postačující pro naši statistickou analýzu. Neúplné zastoupení volebních obvodů snižuje reprezentativnost a zobecnitelnost výsledků.

Popisné statistiky souboru respondentů jsou uvedeny v Tabulce 1. Z ní je zřejmé, že v souboru mírně převažují muži nad ženami (52 % vs. 48 %). Výrazně převažují vzdělanější respondenti (alespoň maturitu mají dvě třetiny respondentů). Mezi respondenty jsou zastoupeni voliči kandidátů za ČSSD, ODS, ODA a KDU-ČSL. KSČM sice měla ve druhém kole čtyři své kandidáty, žádný z nich ale nebyl respondenty označen za preferovaného kandidáta. Voliče jediného „nezávislého“ kandidáta ve druhém kole – R. Falbra – v analýze přiřazuji k voličům ČSSD, protože množství dat nedovoluje zachovat samostatnou kategorii nezávislých kandidátů.

Tabulka 1: Popisné statistiky souboru respondentů z panelového výzkumu senátních voleb v ČR v roce 1996 a souboru pro analýzu volebního chování ve druhém kole senátních voleb.

	Celý soubor respondentů	Soubor použitý v analýze
Pohlaví		
Muž	50,4%	51,7%
Žena	49,6%	48,3%
Věk		
18–39 let	46,7%	39,4%
40–59 let	38,2%	42,5%
60 a více let	14,0%	18,2%
Věk chybí	0,9%	
Vzdělání		
Bez maturity	43,6%	33,2%
Alespoň maturita	56,4%	66,8%
Volil senátora za stranu		
ČSSD	8,2%	25,0%
ODS	15,8%	60,7%
ODA	3,5%	6,2%

Martin Kreidl

KDU-ČSL	5,4%	8,2%
KSČM	3,0%	0%
Jiná	3,0%	0%
Údaj chybí	64,1%	0%
Počet pozorování	1171	358

Zdroj: SC&C pro Českou televizi (1996), vlastní výpočty

Pozn.: v analýze jsou použiti pouze voliči, kteří měli možnost volit ve druhém kole a uvedli, koho budou volit. Výjimkou jsou dva respondenti, kteří volili kandidáta KSČM, neboť těch byl velmi malý počet, který neumožňoval spolehlivou analýzu. Nezávislý kandidát R. Falbr byl v analýze považován za kandidáta ČSSD.

Protože v každém obvodu do druhého kola postupují pouze dva kandidáti, analýza se týká voleb mezi pouhými 96 kandidáty, kteří kandidovali v obvodech, kde máme respondenty s platnými a použitelnými odpověďmi. Z nich 47 kandidovalo za ODS, 30 za ČSSD (včetně „nezávislého“ R. Falbra), 10 za KDU-ČSL, 5 za ODA a 4 za KSČM. S ohledem na interpretaci výsledků uvádíme i přehled, kteří kandidáti se ve druhém kole voleb ve zmiňovaných 48 obvodech potkali. Ve 29 případech šlo o setkání kandidátů ODS a ČSSD, v 10 případech KDU-ČSL a ODS, ve třech případech ODS a KSČM, v 5 případech ODS a ODA a v jednom obvodě došlo k soutěži KSČM a ČSSD. Je tedy zřejmé, že nejsou zastoupeny všechny teoreticky možné kombinace stran, což opět může omezovat zobecnitelnost výsledků na pozdější volby, kdy se ve druhém kole setkávaly i jiné dvojice stran.

Tabulka 2: Popisné statistiky souboru kandidátů použitého v analýze.

Počet jednotlivých kandidátů N=96.

Proměnná	Procentní distribuce v použitém souboru kandidátů
Věk	
40–49 let	28,1%
50–59 let	51,0%
60 a více let	20,8%
Pohlaví kandidáta	
Muž	88,5%
Žena	11,5%
Vzdělání a akademické tituly	
Vyšší (Profesor, docent)	7,3%
Vysokoškolské vzdělání	72,9%
Nemá vysokoškolské vzdělání	19,8%
Kandidoval v místě bydliště	
Ano	79,2%
Ne	20,8%
Volební strana kandidáta	

ČSSD	31,3%
ODS	49,0%
ODA	5,2%
KDU-ČSL	10,4%
KSČM	4,2%

Zdroj: volební server ČSÚ (ČSÚ, 2008), vlastní výpočty.

Pozn.: v analýze nejsou jako možnosti (options, mikro-pozorování) použiti všichni kandidáti, kteří se v roce 1996 zúčastnili druhého kola voleb do Senátu. Pro podrobnosti viz text.

Kandidátům jsem v datovém souboru přiřazoval vlastnosti, které je možné vyčíst z volebního lístku. Tyto vlastnosti pak také slouží jako vysvětlující proměnné v modelech (viz níže). Konkrétně jde o tyto údaje: *věk kandidáta* (tři kategorie: kategorie 40–49 let, 50–59 let, 60 a více let), *pohlaví kandidáta, vzdělání a akademické tituly* (tři kategorie: profesor nebo docent, vysokoškolský titul, žádný vysokoškolský titul), *kandidoval v místě bydliště* (ano vs. ne), *volební strana kandidáta* (5 kategorií: ČSSD, ODS, ODA, KDU-ČSL, KSČM). Popisné statistiky použitého souboru kandidátů jsou představeny v Tabulce 2.

Datový soubor použitý v analýze má specifickou hierarchickou strukturu, protože obsahuje informace o analytických jednotkách a vysvětlujících proměnných na dvou úrovních – makro- a mikro- (obecný přehled o postupech analýzy hierarchicky strukturovaných dat nabízí českému čtenáři např. Soukup 2006). Makro-pozorování jsou v tomto případě jednotliví respondenti (těch je 358). Každý respondent volí jednoho kandidáta ze souboru mikro-jednotek (*options*). Unikátních mikro-jednotek (kandidátů), s nimiž pracujeme, je celkem 96. Jednotliví kandidáti (mikro-jednotky) se ovšem u všech respondentů ve stejném obvodu opakují, takže celkový počet záznamů v datové matici je 716 (=2*358). Tato mikro-pozorování jsou v makro-jednotkách takzvané „vhnížděna“ (*nested*).

Datový soubor lze analyzovat pomocí vhodně zvoleného ekonometrického modelu diskretní volby (*discrete-choice model*, viz např. Allison 1999: kap. 7). Modely diskretní volby jsou technikou mnohorozměrné analýzy dat a jsou použitelné pro analýzu diskretní (tj. nominální) závisle proměnné. Zde volím pro odhadnutí modelu diskretní volby tzv. podmíněný logitový model. Podmíněný logitový model (*conditional logit model*) předpokládá, že každý z i jednotlivců (voličů) čelí souboru $j=1, 2, \dots, J_i$ možností (kandidátů). Nechť $y_{ij}=1$, pokud si jednatlivec (respondent) i zvolí možnost j (kandidáta jedné strany) a 0 v ostatních případech. Nechť x_{ij} je vektorem charakteristiky popisující možnost j pro osobu i (tj. například individuální charakteristiky kandidáta). Prediktory mohou zahrnovat charakteristiky kandidátů (věk kandidáta, pohlaví kandidáta, vzdělání kandidáta atd.) a interakce mezi charakteristikami kandidátů a charakteristikami voličů: např. interakce mezi věkem kandidáta a věkem respondenta. Model na rozdíl od běžného logitového modelu nezahrnuje konstantu a neumožňuje odhad hlavních vlivů osobnostních charakteristik na volbu (Allison 1999: 165). Model lze formálně zapsat takto:

$$\Pr(y_{ij} = 1) = \frac{e^{\beta X_{ij}}}{e^{\beta X_{i1}} + e^{\beta X_{i2}} + \dots + e^{\beta X_{ij}}}$$

Parametry modelu jsou odhadovány pomocí metody maximální věrohodnosti. Proto je možné modely srovnávat pomocí standardních statistických procedur (test věrohodnostním poměrem) běžných ve statistickém usuzování. Podrobnější informace o zacházení s tímto modelem včetně návodu na jeho odhadnutí a programovací postup použitelný k testování dílčích hypotéz (oboje v programu STATA) nabízejí Kalvas et al. (2009).

Výsledky analýzy

Analýzu začínám prezentací tří jednoduchých modelů, v nichž je preference pro kandidáta modelována pouze na základě jeho individuálních charakteristik. Model 1 (viz Tabulku 3) používá pouze socio-demografické vlastnosti kandidáta (věk, pohlaví, vzdělání, bydliště). Tento model ukazuje, že *žádná z uvedených charakteristik nezvyšuje významně šanci na to, že bude kandidát respondentem preferován*. To je překvapivé jak s ohledem na výsledky z prvního kola voleb, tak s ohledem na podobné analýzy provedené v zahraničí, které ukazují, že voliči socio-demografické charakteristiky kandidátů při své volbě reflektují (Cutler 2002; McDermott 2005).

Model 2 ukazuje, jak je volba respondentů ovlivněna volební stranou kandidátů: kandidáti ODS jsou preferováni před kandidáty ČSSD; voliči jsou v průměru indiferentní mezi kandidáty ODA a ČSSD, stejně jako jsou indiferentní mezi KDU-ČSL a ČSSD. Kandidáti ČSSD jsou preferováni před kandidáty KSČM. Model 3 používá jako prediktory jak socio-demografické charakteristiky, tak volební stranu. Ani v tomto modelu nejsou socio-demografické proměnné statisticky významné a efekty volební strany zůstávají co do velikosti téměř nezměněné. Už tyto tři jednoduché vstupní modely ukazují, že *voliči ve druhém kole voleb volí spíše podle stran než podle osobnosti*. Tím se – podle všeho – druhé kolo významně liší od kola prvního.

Navzdory obecné tendenci volit podle stran a ne podle osobnosti je možné, že v některých sub-populacích přetrvává i ve druhém kole voleb tendence volit podle individuálních charakteristik kandidátů. Proto potřebujeme ověřit existenci případných interakcí mezi vlastnostmi voličů a vlastnostmi kandidátů. Tyto interakce přidáváme do Modelu 3 a testujeme jejich statistickou významnost pomocí běžných testů – Waldova testu a testu věrohodnostním poměrem. V Tabulce 4 jsou shrnuty statistiky vhodnosti takto vzniklých dodatečných modelů. V textu nicméně podrobněji komentuji a interpretuji pouze statisticky a věcně významné interakce. Odhadnuté parametry vybraných komentovaných modelů jsou představeny v Tabulce 5. Celkem identifikujeme pouze 3 interakce, které si svou silou a rozsahem zaslouží podrobnější komentář.

Existuje marginálně statisticky významná *interakce mezi věkem respondenta a akademickými tituly kandidáta* (viz Model 15). Waldův test statistické významnosti této interakce vede k $\chi^2=8,29$ při 4 stupních volnosti ($p=0,0814$) a test věrohodnostním poměrem vede k $L^2=9,62$, což při daných 4 stupních volnosti implikuje p -hodnotu $0,0474$. Konkrétní povahu této interakce můžeme vidět v Tabulce 5. Respondenti ve věkové kategorii 40–59 let jsou k akademickým titulům indiferentní. Voliči mladší (do 40 let) preferují kandidáty s vyššími akademickými tituly (profesory a docenty). Běžné vysokoškolské vzdělání ale u této skupiny voličů nepřinese kandidátovi žádnou výhodu ve srovnání s méně vzdělanými kandidáty. Voliči ve věku nad 60 let zřetelně preferují kandidáty s „běžným“ vysokoškolským vzděláním před všemi ostatními kandidáty (tj. před kandidáty s vysokými akademickými tituly i před kandidáty bez VŠ vzdělání).

Rovněž existuje statisticky významná *interakce mezi věkem respondenta a věkem kandidáta* ($\chi^2=11,50$ při 4 stupních volnosti, $p=0,0214$; $L^2=12,05$, $df=4$, $p=0,0170$). Voliči ve věku 50–59 let preferují kandidáty ve stejném věkovém rozhraní. Voliči mladší 40 let i voliči starší 60 let jsou ke věku kandidátů lhostejní (viz jednotlivé efekty a interakce Modelu 16 prezentované v Tabulce 5).

Celková interakce mezi *vzděláním respondenta* (1 kategorie) a *volební stranou kandidáta* (5 dichotomizovaných kategorií, tj. 4 kontrasty) není statisticky významná ($\chi^2=4,49$ při 4 stupních volnosti, $p=0,3325$; $L^2=4,60$, $df=4$, $p=0,3312$). Některé individuální elementy této interakce ale jsou věcně zajímavé a statisticky významné (viz Model 13, Tabulku 5). Vidíme, že mezi voliči bez maturity je volební strana kandidáta jen slabým determinujícím faktorem volby (preference mezi ODS a ČSSD, ODA a ČSSD a mezi KDU-ČSL a ČSSD jsou vyrovnané, KSČM je nejméně preferovanou volební stranou). Mezi lidmi s vyšším vzděláním už najdeme podstatné kontrasty podle volební strany: všechny tři pravo-středové strany (KDU-ČSL, ODA, ODS) jsou preferovány před ČSSD, ČSSD je preferována před KSČM. Vzdělání lidé tedy zřetelně preferují pravicové kandidáty (respektive kandidáty stran tehdejší vládní koalice) před kandidáty ČSSD, méně vzdělaní se mezi pravicovými kandidáty a kandidáty ČSSD dělí rovným dílem. Žádná další interakce není ani statisticky ani věcně významná a zajímavá.

Tabulka 3: Odhadnuté koeficienty a standardní chyby (v závorkách) základních podmíněných logitových modelů pro volební chování v prvním kole senátních voleb v ČR v roce 1996. Počet respondentů (makro-pozorování) $N=358$, počet možností (kandidátů, mikro-pozorování) $N=716$.

	Model 1	Model 2	Model 3
Pohlaví kandidáta (1=muž, 0=žena)	-0,105 (0,292)		-0,131 (0,313)
Věk kandidáta (50–59 let je referenční kategorie)			
40–49 let	0,198 (0,183)		-0,034 (0,212)
60 a více let	-0,077 (0,212)		-0,329 (0,226)
Vzdělání a akademické tituly (jeden nebo více „běžných“ titulů je referenční kategorie) ¹			

Přihlížejí voliči i ve druhém kole senátních voleb k osobnostním charakteristikám kandidátů? |

Martin Kreidl

Vyšší (Doc., Prof.)	-0,014 (0,370)	0,156 (0,388)
Žádný	0,316 (0,225)	0,212 (0,239)
Bydliště (bydlí, kde kandiduje?; 1-ano, 0-ne)	-0,077 (0,205)	-0,066 (0,220)
Volební strana kandidáta (ČSSD je referenční kategorie)		
ODS	0,455 (0,138)	0,460 (0,142)
ODA	0,112 (0,311)	0,044 (0,341)
KDU	0,085 (0,278)	0,047 (0,301)
KSČM	-1,405 (0,776)	-1,560 (0,787)

Zdroj: SC&C pro Českou televizi (1996), vlastní výpočty

Pozn.: každý makro-kontext (respondent) obsahuje právě dvě mikro-pozorování (kandidáty), mezi nimiž provádí volbu.

1) „Běžnými“ tituly myslíme tituly před i za jménem jako např. ing., MUDr., PhDr., RNDr., JUDr., Mgr., Ph.D., CSc. a podobně. V předběžné explorativní analýze jsem zkoumal, zda má smysl jednotlivé tituly rozlišit – např. zda titul ing., nebo titul MUDr. zvyšují šance na výběr kandidáta více než jiné tituly. Tuto hypotézu jsem nepotvrdil a tak jsem pro zde prezentovanou analýzu zvolil jednodušší kódování, v němž má proměnná „vzdělání a akademické tituly“ pouze tři v tabulce uvedené hodnoty.

Tabulka 4: Statistiky vhodnosti vybraných podmíněných logitových modelů pro volební chování v prvním kole senátních voleb v ČR v roce 1996. Počet respondentů (makro-pozorování) N=358, počet možností (kandidátů, mikro-pozorování) N=716.

Model	-2 log LL	L2	df	p-hodnota
M1: pouze vlastnosti kandidátů (options)	492,44	3,86	6	0,6962
M2: pouze volební strana kandidátů	474,28	22,02	4	0,0002
M3: M1+M2	470,73	25,57	10	0,0044
Modely s interakcemi				
M4: M3+pohlaví respondenta * pohlaví kandidáta	470,51	25,79	11	0,0070
M5: M3+pohlaví respondenta * tituly kandidáta	470,70	25,60	12	0,0122
M6: M3+pohlaví respondenta * věk kandidáta	468,46	27,84	12	0,0058
M7: M3+pohlaví respondenta * bydliště kandidáta	470,72	25,57	11	0,0075
M8: M3+pohlaví respondenta * volební strana kandidáta	469,96	26,33	14	0,0235
M9: vzdělání respondenta * pohlaví kandidáta	470,64	25,65	11	0,0073
M10: M3+vzdělání respondenta * tituly kandidáta	467,81	28,48	12	0,0047
M11: M3+vzdělání respondenta * věk kandidáta	470,32	25,97	12	0,0108
M12: M3+vzdělání respondenta * bydliště kandidáta	469,36	26,93	11	0,0047
M13: M3+vzdělání respondenta * volební strana kandidáta	466,13	30,16	14	0,0072
M14: M3+věk respondenta * pohlaví kandidáta	466,46	29,84	12	0,0030
M15: M3+věk respondenta * tituly kandidáta	461,11	35,18	14	0,0014
M16: věk respondenta * věk kandidáta	458,68	37,61	14	0,0006
M17: věk respondenta * bydliště kandidáta	468,01	28,29	12	0,0050
M18: věk respondenta * volební strana kandidáta	464,12	32,17	18	0,0210

Zdroj: SC&C pro Českou televizi (1996), vlastní výpočty

Tabulka 5: Přehled výsledků testů statistické významnosti interakčních členů přidaných do Modelu 3. Vybrané podmíněné logitové modely pro volební chování v prvním kole senátních voleb v ČR v roce 1996. Počet respondentů (makro-pozorování) N=358, počet možností (kandidátů, mikro-pozorování) N=716.

Testované interakce	d.f.	Typ a parametry statistického testu			
		Waldův test		LL test	
		Chi2 p-hodnota	L2 p-hodnota		
Pohlaví respondenta * pohlaví kandidáta	1	0,22	0,6395	0,22	0,6386
Pohlaví respondenta * tituly kandidáta	2	0,03	0,9856	0,03	0,9856
Pohlaví respondenta * věk kandidáta	2	2,26	0,3237	2,27	0,3213
Pohlaví respondenta * bydliště kandidáta	1	0,00	0,9482	0,00	0,9482
Pohlaví respondenta * volební strana kandidáta	4	0,76	0,9432	0,77	0,9430
Vzdělání respondenta * pohlaví kandidáta	1	0,08	0,7720	0,08	0,7715
Vzdělání respondenta * tituly kandidáta	2	2,88	0,2365	2,92	0,2324
Vzdělání respondenta * věk kandidáta	2	0,41	0,8164	0,41	0,8153
Vzdělání respondenta * bydliště kandidáta	1	1,36	0,2436	1,37	0,2420
Vzdělání respondenta * volební strana kandidáta	4	4,49	0,3325	4,60	0,3312
Věk respondenta * pohlaví kandidáta	2	3,67	0,1599	4,27	0,1182
Věk respondenta * tituly kandidáta	4	8,29	0,0814	9,62	0,0474
Věk respondenta * věk kandidáta	4	11,50	0,0214	12,05	0,0170
Věk respondenta * bydliště kandidáta	2	2,68	0,2623	2,72	0,2567
Věk respondenta * volební strana kandidáta	8	5,53	0,7002	6,61	0,5797

Zdroj: SC&C pro Českou televizi (1996), vlastní výpočty

Závěry

Zjišťujeme, že volební jednání ve druhém kole senátních voleb je jen velmi slabě determinováno vlastnostmi kandidátů. Na rozdíl od prvního kola voleb tedy *nelze identifikovat ideálního kandidáta, tj. kandidáta, který by měl obecně vyšší šanci získat hlasy voličů než jiní kandidáti těžké strany, nebo než kandidáti jiných stran.* Dále nacházíme jen velmi omezené množství interakcí mezi vlastnostmi respondentů a vlastnostmi kandidátů. Tyto interakce jsou mimo to na samé hranici statistické významnosti a je třeba je interpretovat s velkou dávkou opatrnosti. Zdá se nicméně, že pro voliče ve věku 50–59 let jsou – i při kontrole volební strany – nejatraktivnější kandidáti *stejně staří*, zatímco *ostatní voliči zřejmě na věk kandidátů nehledí.* Zjistili jsme dále, že *pro voliče do 40 let věku jsou obzvláště atraktivní kandidáti nosící vyšší akademický titul (profesor, docent), zatímco voliče starší 60-ti let tyto tituly zřejmě spíše odrazují.* Volební chování voličů tedy bylo zřetelně determinováno především volební stranou kandidátů a tato skutečnost domi-

Martin Kreidl

novala volebnímu rozhodování uniformně téměř ve všech segmentech populace. Důraz na volební stranu kandidátů byl silnější mezi vzdělanějšími voliči, projevoval se nicméně pouze jako silnější důraz na volbu pravicových (vládních) kandidátů.

Zatímco první kolo voleb bylo výrazně personifikováno a voliči v něm významně zohledňovali profil jednotlivých kandidátů, ve *druhém kole dominovala stranická volba* (srov. Kreidl 2009). Kandidáti jednotlivých stran tak získávali hlasy bez ohledu na to, jací byli. A tak zatímco předchází analýza volebního chování voličů v první kole umožnila sestavit obecný profil ideálního kandidáta, případně profily ideálních kandidátů pro specifické skupiny voličů, pro druhé kolo vlastně takové profily neexistují. Obecně proto můžeme říci, že *vlastnosti, které pomáhaly kandidátům získávat hlasy v prvním kole, jim ve druhém neublíží*. Proto by případně bylo možné, aby politické strany vybíraly kandidáty s ohledem na jejich individuální vlastnosti, protože tím zvýší jejich šance na volební úspěch v prvním kole, aniž by je tyto vlastnosti mohly poškodit v soutěži ve druhém kole voleb, které je – podobně jako mnohé jiné volby v ČR – volbou podle stranického klíče (srov. Lebeda et al. 2007: 207–209).

Výsledky analýzy založené na datech z roku 1996 lze však jen v omezené míře zobecňovat na pozdější senátní volby. Volby v roce 1996 byly totiž v mnoha ohledech unikátní. Konaly se poprvé a tak voliči byli o samotném systému voleb méně informováni. Voliči se také teprve na základě první zkušenosti s průběhem a výsledky voleb mohli učit nejrůznějším strategiím hlasování, které jsou v dvoukolových systémech možné a které se tak mohly významněji projevit až v následujících senátních volbách, ke kterým přistupovali voliči poučení vlastní zkušeností. Po roce 1996 se rovněž změnilo spektrum politických subjektů, které nominují své kandidáty, a tak se voliči dnes možná právě s ohledem na dostupné alternativy rozhodují odlišně.

Pozdější volby mohly také být významně ovlivněny tím, že se konaly jen na části území ČR. To mohlo ovlivnit např. volební kampaň a témata, která v ní byla zdůrazněna. Zatímco v roce 1996 bylo pro strany možné (a pravděpodobně výhodné) organizovat silnou centrální kampaň s unifikovanými tématy, v pozdějších volbách byla tato tendence nejspíše utlumena. Tím se mohl otevřít širší prostor pro lokální témata a osobnosti a volby mohly být výrazněji personifikované, a to i ve druhém kole.

Zároveň je ale možné, že nižší porozumění volebnímu systému a obecně nízká informovanost o prvních senátních volbách zvýšily voličskou nejistotu a znesnadnily volební rozhodnutí. Nerozhodnutí a nejistí voliči přitom mohou být právě těmi, kdo při absenci jasného názoru a pevně ukotvené preference spoléhají na zcela heuristické uvažování a zformují své volební rozhodnutí na základě vnějších, viditelných a snadno identifikovatelných vlastností kandidátů jako jsou věk, pohlaví, vzdělání a místo bydliště (srov. Cutler 2002; McDermott 2005). S ohledem na tuto nejistotu zobecnitelnosti výsledků se zdá, že by bylo vhodné tuto analýzu zopakovat na novějších datech, která však zatím nejsou dostupná.

Literatura

ALLISON, P. (1999): *Logistic Regression Using the SAS System: Theory and Application*, Cary: SAS Institute.

CUTLER, F. (2002): „The Simplest Shortcut of All: Sociodemographic Characteristics and Electoral Choice.“ *Journal of Politics* 64: 466–490.

Český statistický úřad. 2008. „Volby do Senátu Parlamentu ČR konané dne 15.11.–16.11.1996.“ *Internetová databáze volebních výsledků*. (Dostupné na <http://volby.cz/pls/senat/se1111?xjazyk=CZ&xdatum=19961116&xv=1&xt=1>, nahlíženo 20.3.2009.)

CHYTILEK, R. (2005a): „České senátní volby. Podněty, výsledky, alternativy.“ Pp. 105–115 in B. Dančák, P. Fiala a V. Hloušek (eds.). *Evropeizace. Nové téma politologického výzkumu*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.

CHYTILEK, R. (2005b): „Volby 2004 a strategické účinky volebních systémů.“ *Středoevropské politické studie* 7 (elektronická edice, dostupné na <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=228>, citováno 16.3.2009).

KALVAS, F., M. KREIDL, J. VÁNĚ, a M. ŠTÍPKOVÁ. 2009. „Modelování panelových dat s dichotomickou závisle proměnnou: obecné principy a ilustrace v programu STATA.“ Pracovní texty Katedry sociologie FF ZČU č.07/2009. (dostupné na <http://kss.zcu.cz/texty.php>, nahlíženo 20.10.2009).

KUNŠTÁT, D. (2009): „Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v březnu 2009.“ Tisková zpráva CVVM. On-line dokument. (dostupné na http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100885s_pi90323.pdf, citováno 30.3.2009).

KREIDL, M.. 2009. „Je volební chování v prvním kole senátních voleb ovlivněno vlastnostmi kandidátů? Ilustrace použití modelu diskretní volby na datech z výběrového šetření.“ *Evropská volební studia* 4(2): v tisku.

LEBEDA, T., L. LINEK, P. LYONS a K. VLACHOVÁ (eds.) (2007): *Voliči a volby 2006*. Praha: SoÚ AV ČR.

LINEK, L. a P. LYONS (2007): „Zdroje a motivace volební účasti.“ Pp. 63–85 in T. Lebeda, L. Linek, P. Lyons a K. Vlachová (eds.) *Voliči a volby 2006*. Praha: SoÚ AV ČR.

MCDERMOTT, M. L. (2005): „Candidate Occupations and Voter Information Shortcuts.“ *Journal of Politics* 67: 201–219.

SOUKUP, P. (2006): „Proč užívat hierarchické lineární modely?“ *Sociologický časopis* 42: 987–1012.